

ირინე საგანელიძე
საქართველოს განათლების, მეცნიერების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტრო

**მრავალეთნიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები
(კულტურული მოვლენები, ისტორიული პროცესები,
საზოგადო მოღვაწეები)**

თბილისი და ე.წ. თბილისური კულტურა საქართველოს მრავალფეროვანი კულტურული სივრცის ორგანული და თვითმყოფადი ნაწილია. მის თვითმყოფადობას კი მრავალმხრივ განაპირობებდა და განაპირობებს ამ ქალაქის მრავალეთნიკურობა, რაც დიდად განსაზღვრა მისმა გამორჩეულმა გეოგრაფიულმა ლოკალიზაციამ, ამასთან, მრავალსაუკუნოვანმა პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა და კულტურულ-ისტორიულმა პროცესებმა. შედეგად, ამ ქალაქში თავი მოიყარა სხვადასხვა წარმოშობის მრავალმა ტრადიციამ და კულტურამ. მათმა თანაარსებობამ და ურთიერთზეგავლენამ, თავის მხრივ, განაპირობა კიდევ არა მხოლოდ ქალაქის ვიზუალური კოლორიტულობა, არამედ ჩამოაყალიბა მრავალეთნიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები. ის ქართულთან ერთად აღმოსავლური და დასავლური, სხვანაირად, აზიურისა და ევროპული კულტურის ერთგვარი პოლიფონიაა. ამ კულტურულმა „სიჭრელემ“ „დედაქალაქი-თბილისი როგორც მისტიკური ხალხის მოქსოვა, სადაც ჰარმონიულ სოციუმში მრავალი ეთნოსი თავისი ისტორიით, ტრადიციითა და კულტურით თანაცხოვრობდა და თანაცხოვრობს და მრავალეროვანი, მრავალხმიანი ჟღერადობითა და ესთეტიკური ქარგულობით ერთ თბილისურ ეზოს ქმნიდა“ (ბერიძე 2018:11) და ქმნის. „სწორედ ეს ქარგულობა აისახა ლიტერატურაში, მხატვრობაში, მუსიკაში, არქიტექტურაში, მეცნიერებაში“ (ბერიძე 2018:38), ასევე ტრადიციითა და კულტურათა დიალოგში, მათ ურთიერთგავლენაში, ავთენტური და ეთნიკური უმცირესობის სახელოვნებო წრის წარმომადგენელთა თანასაქმიანობაში და სხვა. ამ „მისტიკურ ხალხს“ კი ქართველებთან ერთად ქსოვდნენ თბილისში დამკვიდრებული ებრაელები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ოსები, ქურთები, XIX საუკუნეში კი პოლიტიკური ამინდის ცვლილების გამო აქ დამკვიდრებული რუსებიც, პოლონელებიც, გერმანელებიც მათი მარტო ჩამოთვლა ცხადს ხდის, თუ რამდენად მართლაც შთამბეჭდავი იყო ეს კულტურული მოზაიკა, რომელსაც სავსებით მართებულად თბილისურ კულტურასაც უწოდებენ.

მრავალეთნიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები

თბილისი თავისი ლოკალიზაციის გამო ყოველთვის იყო კავკასიის ერთგვარი ცენტრი (ბერძენიშვილი 1975: 643). ამ სტატუსის მატარებელი კი იგი ოფიციალურად გახდა XIX საუკუნიდან, როცა რუსეთმა, ეტაპობრივად მოახდინა რა საქართველოს სამეფო-სამთავროების ანექსირება, კავკასიის დაპყრობა, თბილისი კავკასიის პოლიტიკურ ცენტრად აღიარა. ამიტომ თბილისში განთავსდა კავკასიაში მეფისნაცვლის რეზიდენციაც. ცხადია, მულტიკულტურული ტრადიციების მრავალფეროვნების უმთავრესი სეგმენტი გახლდათ ქართული მატერიალური და არამატერიალური კულტურული ტრადიციები, მაგალითად, მრავალსაუკუნოვანი ლიტერატურა, პოლიფონიური მუსიკა, ხუროთმოძღვრება, ყოფითი კულტურის მრავალსახოვნება და ა. შ. მიუხედავად ქართული კულტურის, ტრადიციების ხანიერებისა და თვითმყოფადობისა, მისთვის სახასიათო იყო და არის სხვა ხალხების განსხვავებულ კულტურათა მიმდებლობა, შემწყნარებლობა და მათთან თანაარსებობა. სტატიის ფორმატი არ იძლევა, ცხადია, საშუალებას, რომ თბილისში მცხოვრები ყველა ეთნოსის კულტურა დახასიათდეს მეტ-ნაკლებად სრულად. ამიტომ კვლევის ამ ეტაპზე ჩვენი მიზანია, ამ სტატიაში წარმოვაჩინოთ მრავალეთნიკური თბილისისთვის სახასიათო მხოლოდ ზოგიერთი მულტიკულტურული ტრადიცია. ამისათვის კი შესატყვისად მივიჩნიეთ, ვიხელმძღვანელოთ დედუქციის მეთოდოლოგიით, ქრონოლოგიურად კი შემოვიფარგლოთ XIX-XX საუკუნეების გარკვეული მონაკვეთებით, რამეთუ ძირითადად სწორედ ამ დროს ხდებოდა თბილისურ კულტურაში უკვე დამკვიდრებულ აღმოსავლურთან ერთად დასავლური ტრადიციებისა და კულტურული სეგმენტების მოჭარბება. როგორც ითქვა, თბილისის სპეციფიკური გეომდებარეობის გამო საუკუნეების განმავლობაში აქ ადვილად აღწევდნენ მახლობელი ქვეყნებიდან იძულებითი თუ ნებაყოფლობითი მიზეზით შემოსული და დამკვიდრებული ეთნოსები, რომელთაც, ცხადია, მათი ეროვნული იდენტობის მაჩვენებელი კულტურული ტრადიციებიც შემოჰქონდათ. ეს განსაკუთრებით საგრძნობი იყო სწორედ თბილისში, საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობის ერთგვარ ცენტრში. უპირველესად, შევეხებით ამიერკავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის კვალად ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის საქართველოში, განსაკუთრებით თბილისში გავრცელებულ ისეთ მულტიკულტურულ ტრადიციას, როგორიც იყო აღმოსავლური წარმოშობის აშუღური პოეზია და მისი არაქართველი წარმომადგენელი აშუღი პოეტი საიათნოვა (აშუღი-არაბ. აშიკ-მიჯნური, სახალხო მგოსანი და მომღერალი კავკასიის ქვეყნებსა და ახლო აღმოსავლეთში).

ხშირად აშუღები თხზავდნენ სასიმღერო ტექსტს, მუსიკას და თავადვე მღეროდნენ რომელიმე აღმოსავლური სიმებიანი საკრავის თანხლებით. აშუღური პოეზიის პოპულარობა დაკავშირებული იყო მის რეპერტუართან. საქმე ისაა, რომ აშუღები დიდ ადგილს უთმობდნენ რომანტიკულსა და საგმირო ჟანრის ხალხურ თქმულებებს, სოციალურ მოტივებს, შთამბეჭდავად გადმოსცემდნენ იმდროინდელი საზოგადოების განცდებსა და მისწრაფებებს, ასრულებდნენ ერთგვარ გამამხნეველ მისიასაც – ხშირად

ქართულ ჯარს უძღვებოდნენ ბრძოლაში. აშუღები მართავდნენ პოეტურ პაექრობებსაც, რომლებიც ერთგვარად ჰგავდა ქართულ შაირობა-კაფიობასა და შემდგომებს. სწორედ პოეზიის ამ ჟანრის უპირველესი წარმომადგენელი გახლდათ საიათნოვა, არუთიუნ საიათიანი, თბილისში დაბადებული სომეხი პოეტი, რომლის შემოქმედება, ასე ვთქვათ, ცოცხალი შესრულებით, ძალზე პოპულარული იყო ხალხში. იგი თავის სახოცხო-სატრფიალო და სოციალური შინაარსის ლექსებს თხზავდა ქართულ, სომხურ, აზერბაიჯანულ ენებზე. 1762-65 წლებში იყო ერეკლე II-ის სამეფო კარის სახანდარიც. საიათნოვა იმდენად პოპულარული იყო, რომ მას XIX საუკუნის თბილისშიც უამრავი მიმბაძველი ჰყოლია, მაგ., ი. გრიშაშვილის მიერ „ნამდვილ თბილისურ ბოჰემად“ მიჩნეული სახალხო პოეტი სკანდარნოვა ან ჩამჩი-მელქო, სათარა, ჰაზირა და სხვები (გრიშაშვილი 2009: 38). აშუღური პოეზიის ამგვარმა პოპულარობამ განაპირობა მისი გავლენა XIX საუკუნის ქართული პროფესიულ პოეზიაზეც: აშუღური პოეზიის ნაკადი, მოტივები და მეტრიკა საგრძნობია ბესიკის, ა. ჭავჭავაძისა და გ. ორბელიანის პოეზიაშიც.

ცხადია, მულტიკულტურული ტრადიციების, ისევე როგორც ნებისმიერი ტრადიციის ჩამოყალიბებას მრავალი წელი სჭირდება. ასე რომ, XX საუკუნის თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციების ერთგვარი პანორამაც წანამძღვრების გარეშე არ შექმნილა. უბრალოდ, მის შესახებ დოკუმენტური მასალა შედარებით მეტადაა შემორჩენილი და ცნობილი. ამ მხრივ განუზომელია იოსებ გრიშაშვილის არაჩვეულებრივი წიგნი „ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოჰემა“, რომელშიც მრავალმხრივადაა ასახული XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის მრავალეთნიკური ტფილისი და მისი მულტიკულტურული ტრადიციები (გრიშაშვილი 2009). იგი ამ წიგნში – ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოჰემის მართლაც თავისებურ მატთანეში დიდ ადგილს უთმობს სახალხო პოეზიის წარმომადგენელთა შემოქმედების მიმოხილვას, როგორებიც იყვნენ სკანდარიანი, იგივე სკანდარნოვა, გივიშვილი, იეთიმ გურჯი, ჰაზირა და სხვები (გრიშაშვილი 2009: 108, 116, 117). გრიშაშვილიც შენიშნავს, რომ დიდია საიათნოვას გავლენა ამ სახალხო პოეტებზე-აშუღებზე, რომლებიც ზოგჯერ მისი მიბაძვით ქმნიდნენ თავიანთ ლექსებს. მის მიერ ძველი ტფილისის მულტიკულტურულობის ერთ ნათელ გამომხატველად მიჩნეულია იეთიმ გურჯი (იეთიმ იბრაიმის ძე დაბლიშვილი), ქართველი სახალხო მელექსე და ლოტბარი, ძველი თბილისის აშუღური პოეზიის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი, XX საუკუნის დასაწყისის თბილისის სიმბოლო. მისი ოთახის ფანჯარაზე ოთხ ენაზე იყო წარწერა: ქართულად, რუსულად, ფრანგულად და სომხურად. გრიშაშვილი ლაპარაკობს ჰაზირაზეც. იგი გვარად აბრამოვი ყოფილა, მისი საყვარელი საკრავი კი – დაირა, რომლის თანხლებით იგი ასრულებდა მუხამბაზებსა და გაფებს. აშუღების, ამ სახალხო პოეტების, საჯაროდ გამოსვლებს გა-

სართობთან ერთად შემეცნებითი დატვირთვაც ჰქონდა, რადგან ისინი ისტორიულ ამბებსაც აცნობდნენ ხალხს.

გრიშაშვილის მიერ ამგვარი აქცენტირება ქალაქური პოეზიის პოპულარულ წარმომადგენლებზე იმითაა განპირობებული, რომ მისთვის პოეზია უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტია მრავალფეროვანი ქალაქის ცხოვრების ტრადიციების წარმოსაჩენად (გრიშაშვილი 2009: 108, 116-117). ამ სახალხო პოეტების შემოქმედება ქალაქის ცხოვრების ორგანული ნაწილია და შეესაბამება გარკვეული სოციალური მოთხოვნასა და სურვილებს.

თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციების მრავალფეროვნებაზე საუბარი შეუძლებელია სომეხი მხატვრების შემოქმედების განხილვის გარეშე. ამ მხრივ აღსანიშნავია თბილისში დამკვიდრებული ჰონათანიანის გვარის სომეხი მხატვრები. ისინი ქმნიდნენ ძველი თბილისის განუმეორებელ პორტრეტს. მხატვარ ჰონათანიანების უძველესი საგვარეულოს ზოგიერთი წარმომადგენელი XVIII საუკუნეში მოღვაწეობდა, ზოგი კი – XIX საუკუნის დასაწყისიდან 80-იანი წლების დასასრულამდე მხატვართა ამ დინასტიის წარმომადგენელი ონათანი ერეკლე II-ის კარის მხატვარიც ყოფილა. საქართველოში მოღვაწე კავკასიამცოდნე ე. ვეიდანბაუმი (1845-1918) მიიჩნევს, რომ ძმებმა ონათანიანებმა (დაუზუსტებელია, რომლებმა) გაამშვენეს თბილისის ანჩისხატის ეკლესია ფრესკებით ((Дзуцова 1987: 42).).

XIX საუკუნიდან იწყება ახალი და მეტად ნაყოფიერი პერიოდი ტფილისელი სომეხი მხატვრებისათვის, განსაკუთრებით მისი მეორე ნახევრიდან. ისინი მონაწილეობენ 1887 წელს დაარსებულ კავკასიის ნატიფი ხელოვნების წამახალისებელი საზოგადოების გამოფენებში, ქართველ მხატვრებთან ერთად ე. წ. თბილისური ფერწერის ერთიან სკოლას წარმოადგენდნენ. საქართველოელი სომეხი მხატვრების შემოქმედებაში იყო და დღესაც წამყვანია მულტიკულტურული ტრადიციებისა და კოლორიტული ვიზუალის მქონე ძველი თბილისის თემა. მათი ნაყოფიერი მოღვაწეობა გაგრძელდა XX საუკუნეშიც. ჯერ კიდევ 1916 წელს შეიქმნა სომეხ მხატვართა კავშირი, მოგვიანებით კი – „ჰაიარტუნი“ (1930 წლამდე). ამ შემოქმედებით გაერთიანებათა საქმიანობაში, ცხადია, აქტიურად იყვნენ ჩართულნი იმ დროს ტფილისში მოღვაწე სომეხი მხატვრები.

დროთა განმავლობაში კულტურული სივრცის გაფართოება უშუალოდ დაუკავშირდა ქართული სახვითი ხელოვნების ნიმუშთა დემონსტრირების აუცილებლობას. და აი, სახვითი ხელოვნების პოპულარიზაციის მიზნით 1919 წელს თბილისში ქართველ მხატვართა პირველი გამოფენა მოეწყო, ხოლო შემდგომ, იმავე წელსვე, მოეწყო საქართველოში მცხოვრებ არაქართველ მხატვართა გამოფენაც. ეს გამოფენები ახდენს პროფესიული ძალების მობილიზებასა და საზოგადოებისათვის იმდროინდელი მხატვრული ტრადიციების, მასთან დაკავშირებული პროცესების, თბილისური კულტურის,

მხატვრობის სრული სურათის წარმოჩენას. ნიშანდობლივია, რომ 1919 წელს სწორედ ფანტასტიკურ ქალაქად წოდებულ ტფილისში შედგა ახალგაზრდა მხატვრის, ერვანდ ქოჩარის, პირველი გამოფენა; ალექსანდრე ბაუბეუქ-მელიქოვისა და ლადო გუდიაშვილის ერთობლივი ექსპოზიცია კი 1919 წელს ჟურნალ „არსის“ რედაქციაში მოეწყო (ზაალიშვილი 2011: 6-11).

სომეხი და ქართველი მხატვრების პროფესიულ დაოსტატებაში დიდი როლი ითამაშა 1922 წელს თბილისში დაარსებულმა სამხატვრო აკადემიამ, რომლის პროფესორ-მასწავლებლებს შორის მრავლად იყვნენ სომეხი მხატვრები და ხელოვნების სხვა დარგის წარმომადგენლები. სომხური მხატვრობის თბილისური ფენომენი, როგორც მას ხელოვნებათმცოდნე ნ.ზაალიშვილი უწოდებს, XIX-XX საუკუნეებში მოღვაწე მრავალ საინტერესო მხატვარს ითვლის. აკადემიაში მოღვაწე და თავისუფალი შემოქმედებითი საქმიანობით დაკავებულ მხატვართა მარტო ჩამონათვალიც საკმაოდ შთამბეჭდავია. მათ შორის არიან: ჰაკობ ჰოვნათანიანი, გევორგ ბაშინჯალიანი, გრიგოლ შარბაშჩიანი, ელიშე თადევოსიანი, აღითინ შამშინოვი, ვანო ხოჯაბეკოვი, ალექსანდრე ბაუბეუქ-მელიქოვი, გევორგ გრიგორიანი (ჯოტო), ჰმაიაკ ჰაკობიანი, იოსებ კარალიანი, ალბერტ დილბარიანი (დილბო), ლევ ბაიახჩევი, გაიანე ხაჩატურიანი და მრავალი სხვა (ზაალიშვილი 2011: 6-11). უნდა აღინიშნოს მათი მხატვრობის ერთ-ერთი თავისებურება, რაც მათზე სხვადასხვა მიმდინარეობის (იმპრესიონიზმი, კლასიციზმი, რუსული რეალიზმი და სხვა) გავლენებში, უფრო სწორად, ადგილობრივი ტრადიციების გამოყენებით მათ შემოქმედებით გადამუშავებაში გამოიხატა. სწორედ ეს ერთგვარი მხატვრული ეკლექტიზმი, რომელიც სომეხ მხატვრებსა და სხვა ხელოვნებსაც ახასიათებთ, მათი ინდივიდუალიზმის გამომხატველია.

XXI საუკუნეშიც თბილისელი სომეხი მხატვრებისადმი ინტერესი არაერთი გამოფენით დადასტურდა, მაგ., 2010 წელს შედგა თბილისელი სომეხი მხატვრების სურათების გამოფენა, რომელმაც თავი მოუყარა უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში შესრულებულ ნამუშევრებს; ფაქტობრივად, სომეხი მხატვრების სრული სპექტრი იყო წარმოდგენილი. აღნიშნულმა გამოფენამ კიდევ ერთხელ ცხადყო ქართულ-სომხური ხელოვნების ურთიერთკავშირი, წარმოაჩინა, თუ როგორ ვითარდება თბილისური კულტურა და მულტიკულტურული კავშირები სომეხი მხატვრების შემოქმედებისა და თბილისური ფერწერის ფენომენის სახით (ART-ხიდი. 2010: 2-61). ორიოდ სიტყვით შევჩერდეთ XX საუკუნის თვითნასწავლ ოსტატებზე, მაგ., ვანო ხოჯაბეკოვსა და კარაპეტ გრიგორიანცზე. კარაპეტ გრიგორიანცი თავისი ცხოვრებითა და ფერწერით ყველაზე მეტად უახლოვდება ფიროსმანს, ზოგადად, ქართულ ფერწერას. მის მიერ მოხატულია არაერთი სარდაფი და რესტორანი, მათ შორის მოხატა იმ ხანებში სახელოვნებო წრეებისთვის ცნობილი სამიკიტნო „სიმპათია“. ფიროსმანის მსგავსად, შესრულებული აქვს

ისტორიულ პირთა პორტრეტებიც (ანდრიაძე 2014:11-15). მეორე თვითნასწავლი მხატვრის – ვანო ხოჯაბეკოვის სახელი სამხატვრო წრეებისთვის ფართოდ მხოლოდ 1916 წელს გახდა ცნობილი, როცა საქართველოს ეროვნულ გალერეაში მოეწყო 40 წლის ვანო ხოჯაბეკოვის პირველი გამოფენა. 1917 წელს კი იგი სომეხთა კავშირ „ჰაიარტუნის“ წევრი გახდა. ნიშანდობლივია, რომ ეს თვითნასწავლი მხატვარი ბოლო გზაზე გააცილეს იოსებ გრიშაშვილმა და ლადო გუდიაშვილმა. თბილისელი თვითნასწავლი სომეხი მხატვრების ნაივური ნამუშევრები ერთგვარი მატიანეებიცაა მულტიკულტურული ტრადიციებით გაჯერებული თბილისური ცხოვრებისა. თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციების ნათელი გამოვლენაა ს. ფარაჯანოვის კინოშემოქმედებაც, რომელშიც სინთეზირებულია აღმოსავლური, ქართული და დასავლური ტრადიციები.

მრავალეთნიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები გამოიხატა არა მხოლოდ აღმოსავლური ელფერის მქონე თბილისურ სახალხო პოეზიასა და სომეხი მხატვრების თავისებურ წვლილზე ადგილობრივი კულტურის განვითარებაში, არამედ ჯერ კიდევ XIX საუკუნიდან საქართველოში მიმდინარე კულტურულ პროცესებსა და მოვლენებში, როგორებიცაა თუნდაც სხვადასხვა კულტურული დაწესებულების დაარსება თუ ტფილისის ვიზუალური იერსახის ტრანსფორმირებაში არაქართველთა მონაწილეობა. საქმე ისაა, რომ ისტორიულად ეთნიკურად ისედაც მრავალფეროვან საქართველოში რუსეთის იმპერია, თავისი პოლიტიკური სტრატეგიიდან გამომდინარე, გამოიხატულად ცვლიდა, ასე ვთქვათ, *ეთნოსურათს* – ხელს უწყობდა აქ რუსი და ევროპელი ახალმოსახლეების ჩამოსახლებას. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კულტურის სფეროში ჩასატარებელ ღონისძიებებსაც. ზოგიერთი მათგანის ჩამოთვლაც კი შთამბეჭდავია: 1845 წელს არსდება საჯარო ბიბლიოთეკა; 1850 წელს იქმნება ქართული თეატრი; 1852 წელს დაარსდა იტალიური ოპერა, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ევროპულ სამუსიკო კულტურასთან მოსახლეობის ზიარების საქმეში. უფრო მოგვიანებით, 1891 წელს, დაარსდა საქართველოსა და კავკასიაში პირველი სამუსიკო სასწავლებელი, რომლისთვისაც სახსრების შეგროვება 1891 წელს დაიწყო ან. რუბინშტეინის საქველმოქმედო კონცერტით (სწორედ ამ სამუსიკო სასწავლებლის ბაზაზე 1917 წელს შეიქმნა თბილისის კონსერვატორია (კაშმაძე 2015: 49-50); 1852 წელს შეიქმნა რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების მუზეუმი, რომელიც უკავშირდება გრაფ ვ. სოლოგუბის სახელს. თუმცა კავკასიის მუზეუმის გახსნა მხოლოდ 1867 წელს მოხერხდა (საქართველოს დღევანდელი სახელმწიფო მუზეუმის წინამორბედი) რუსი ისტორიკოს-ეთნოგრაფის, ა. ბერჟეს, კავკასიის არქეოლოგიის კომისიის თავმჯდომარის, მეცადინეობით. მუზეუმის დირექტორი კი 1869-1902 წლებში გახდა წარმოშობით გერმანელი, რუსეთის ქვეშევრდომი გ. რადე (ჩხაიძე 2003: 7). თუმცა ამ მუზეუმში მათ გვერდით მოღვაწეობდნენ ქართველებიც, მაგ., რ. ერისთავი და ა. შ. ამ საუკუნის და-

საწყისისა და, საერთოდ, მთელი საუკუნის კულტურულ ფონს (ზემოთ აღნიშნული კულტურული მოვლენების გარდა) ქმნიდა აქ რუს და ევროპელ მეცნიერთა, ხელოვნების სხვადასხვა დარგის მოღვაწეთა სიმრავლე და მათი წარმატებული საქმიანობა. საქმე ისაა, რომ, როგორც უკვე აღინიშნა, ტფილისი რუსეთის მიერ დაპყრობილი კავკასიის პოლიტიკურ ცენტრად იქნა აღიარებული, შემთხვევით არ იჯდა აქ კავკასიაში რუსეთის მეფის ნაცვალად. ამ პოლიტიკურად მნიშვნელოვან, მე ვიტყვოდი, აქტსა და აქტორებს სათანადო მოწინავე ევროპული ანტურაჟი სჭირდებოდათ, ევროპულ კულტურულ ანტურაჟს კი – დარგის სპეციალისტები. მხედველობაში მყავს მხატვრები, ევროპულად განსწავლული არქიტექტორები, კლასიკური მუსიკის მცოდნენი და ა. შ. იმ დროს კი, განსაკუთრებით XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, ცხადია, ამგვარი ქართველი სპეციალისტების ნაკლებობა სამწუხარო რეალობა იყო.

ძველი თბილისის მულტიკულტურულ ტრადიციებს ქმნიდა არა მხოლოდ მრავალეთნიკური მოსახლეობა, არამედ მისი ვიზუალის ტრანსფორმირებაში ასახული რუსეთისა და ევროპის მოწინავე არქიტექტურული ტრადიციები. ამას კი უნდა ვუმაღლოდეთ აქ დასახლებულ რუს და ევროპელ არქიტექტორებს. მათი მეშვეობით ტფილისის არქიტექტურაში თავი იჩენა ბაროკო და კლასიციზმმა, თუმცა გუთური და ისლამური არქიტექტურის გავლენაც დიდია. ფაქტობრივად, XIX საუკუნის არქიტექტურა უკვე გზას უთმობს დედაქალაქში ევროპულ არქიტექტურას. ტფილისის არქიტექტურის ჭრელი ქსოვილი, სხვა ფაქტორებთან ერთად, უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ქალაქის გამორჩეულმა რელიეფმა და მოსახლეობის მრავალრელიგიურობამ. აქ არის გუმბათოვანი არქიტექტურა, კლდოვანი მეტეხის პლატოს სიძველეები – კათოლიკური, მართლმადიდებლური და სხვა ეკლესიები: თაბორის მთა თაბორის ეკლესიით, ანჩისხატი, სიონი, ბეთლემი, სურბნიშანი, ნორაშენი, ჯვრისმამა, სინაგოგა და მეჩეთი, ასევე აივნიათი სახლები. XIX საუკუნის ტფილისის განაშენიანებაში დიდი წვლილი მიუძღვით ცნობილ გერმანელ, რუს და იტალიელ არქიტექტორებს: ალბერტ ზალცმანს (სასტუმრო „ორიენტი“, მიხეილის საავადმყოფოს შენობა...), ოტო იაკობ სიმონსონს (მეფისნაცვლის სასახლე...), ჯოვანი სკუდიერის (მიხეილის დიდი და მცირე ხიდები...), ჯუზეპე ბერნარდაჩის, ლეოპოლდ ბილფელდს, ფერნარდ ლიმკულნს, ალექსანდრე რიგოისკის, პაულ შტერნს, ვიქტორ შრეტერს (თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, რომელშიც ჭარბობს ისლამური ელემენტები...), ალექსანდრე შიმკევიჩს (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს, თბილისის კონსერვატორიისა და შ.რუსთაველის სახელობის თეატრის შენობები, მეაბრეშუმეობის მუზეუმი...). განსაკუთრებული მოხსენიების ღირსია თბილისში მოღვაწე ა. ანდრეოლეტის მოზაიკური მხატვრობისა და მარმარილოს სახელოსნო, რომელმაც დიდწილად განაპირობა სიახლეები თბილისის არქიტექტურაში. აღ. როგოისკის მიერ აშენდა თბილისის სასულიერო სემინარიის მთელი კომპლექსი. XX საუკუნის თბილისის მოდერნის უნიკა-

მრავალენიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები

ღური ძეგლია კინოთეატრი „აპოლო“ (არქ.ო. ნოვაკი, ფასადის ავტორი – კარლ სოუჩეკი). ღეოპოლდ ბილფელდის პროექტით აიგო ქაშუეთის წმ. გიორგის ტაძარი, გამორჩეულად დახვეწილი ძეგლი. მ. მანიას აზრით, თბილისელი არქიტექტორების როლი ე.წ. ძეგლი ტფილისის სურათის შექმნაში განუზომელია. ევროპულ ელემენტებთან ერთად ხით მოქარგული ძველთბილისური აივნები, თაღები, კედლის კარადები იმ უნიკალურ ტექტონიკას ქმნის, რაც მხოლოდ თბილისური და ქართულია (მანია 2006: 79). ამ და სხვა უცხოელ არქიტექტორთა საქმიანობამ ქალაქ ტფილისს ევროპული იერისაზე შესძინა და უფრო გამოკვეთა მისი ესთეტიკურად მართლაც გამორჩეული ვიზუალი – აღმოსავლური და დასავლური ტრადიციების ერთობლიობა, რაც ისედაც თვალში საცემი იყო აზია-ევროპის გასაყარზე მდებარე ამ ქალაქის მრავალფეროვან ყოფითსა თუ მხატვრულ ცხოვრებაში.

Irine Saganelidze

Ministry of Georgian Education, Science, Culture and Sport

Multicultural Traditions of Multiethnic Tbilisi (Cultural Events, Historical Processes, Public Figures)

Summary

This science-related work lays down an aim to study the so-called Tbilisi culture and its art based on various examples. Tbilisi culture is significant as it is an organic and original space of varied Georgian culture, dictated in many ways by the multiethnic nature of Tbilisi as well as its location on the junction roads of Asia and Europe, which provided then as now a climate for the coexistence of different traditions and cultures. This peculiar dialogue of various cultures established and developed a multicultural phenomenon known under the name of Tbilisi culture, which greatly defined the way of life of the citizens as well as the colorful outward appearance of the city, in addition to generating a cultural atmosphere that fostered the original styles and creative themes of the 19th – 20th century artists, painters, journalists, architects and persons in charge of theatres and movies.

Our goal with this article is to introduce all the specifics of multicultural Tbilisi, for which we used ‘overview’ methods of research. The designated work is a part of the research which is related to cultures of ethnic minorities who were residents of Tbilisi. The monograph explores the way various professional cultures and dialogues developed among them, led by

representatives of the national minorities. In order to know and understand the multicultural character of Tbilisi, numerous important sources, contemporary publications, etc. were used. These materials widely illustrate the peculiarities of the traditions among the different ethnic residents of 19th – 20th century Tbilisi, as well as the cultural-literary atmosphere of the town. At the same time, the mentioned work forms a small part of a larger work that deals with supporting cultures of ethnic minorities and the attitude of public policy towards them (2009-2019), setting out a plan of research into state policy and a review of cultural sustainability among ethnic minorities. This work also discusses the development bases of professional cultures within minority groups. National cultural hubs, in the form of theatres and other educational-cultural structures, played a major role in the development of Tbilisi culture. A central issue is the view of the Georgian state in this direction.

At this phase of the research work, which concerns the unique multicultural environment of Tbilisi, we introduced the peculiarities of the multiethnic mode of life and cultural development of Tbilisi, as well as concrete historical processes and cultural phenomena. We also overviewed the life and efforts of those representatives of the arts field who worked for public good, and who made a distinguished contribution to the development of their own culture in Georgia. They, together with Georgians, expanded the spectrum of Georgian culture and engineered the uniqueness of Tbilisi's urban multicultural.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე 2018: ბერიძე ვ. კულტურა და ხელოვნება დამოუკიდებელ საქართველოში. თბილისი გამომცემლობა : 2018.

ბერძენიშვილი 1975: ბერძენიშვილი ნ. *საქართველოს ისტორიის საკითხები*. ტ. VIII. თბილისი: 1975.

გრიშაშვილი ი. (2009). გრიშაშვილი ი. *ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოჰემა*. 2009.

Дзуцова 1987: Дзуцова И. *Материалы для словаря художников работавших в Грузии в XVII- XIX вв.* Сб.: „Музей“ №7. Москва: 1987.

ART-ხიდი 2010: *ART-ხიდი*. თბილისი: „სი ჯი ესი“ 2010.

მრავალეთნიკური თბილისის მულტიკულტურული ტრადიციები

ანდრიაძე 2014: ანდრიაძე დ. *ტფ (თბ)ილისი- ახალი ბაბილონი*.
თბილისი: 2010.

ზაალიშვილი 2011: ზაალიშვილი ნ. *სომეხი მხატვრები საქართველოში. ჰაკობ ჰოვანათიანიდან გაიანე ხაჩატურიანამდე*.
გამომცემლობა . თბილისი: 2011.

ჩხაიძე 2003: ჩხაიძე გ. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი (1852-1932)*. თბილისი: 2003.

კაშმაძე 2015: კაშმაძე შ. *თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი*.
თბილისი: 2015.

მანია 2006: მანია მ. *ევროპელი არქიტექტორები საქართველოში*.
თბილისი: 2006.